

ВІДДІЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ НАУК І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Ю. Тодика, академік-секретар
відділення державно-правових наук
і міжнародного права АПрН України

Основні напрямки наукових досліджень в галузі конституційного, адміністративного і міжнародного права

Виповнилося 10 років функціонування відділення державно-правових наук і міжнародного права, яке спочатку очолював академік АПрН України М. Орзіх, потім — академік АПрН України В. Цветков, а на сучасному етапі — академік АПрН України Ю. Тодика. До складу відділення на сьогодні входять 7 академіків (О. Бандурка, А. Васильєв, Л. Воронова, В. Сіренко, І. Тимченко, Ю. Тодика, В. Цветков) і 14 членів-кореспондентів (В. Авер'янов, Ю. Битяк, М. Буроменський, В. Волков, С. Головатий, В. Денисов, Л. Кривенко, Є. Кубко, Н. Мироненко, Г. Мурашин, Н. Нижник, В. Погорілко, О. Скрипнюк, В. Шаповал). Членами відділення є народні депутати України — академік О. Бандурка, академік В. Сіренко, член-кореспондент С. Головатий, судді Конституційного Суду України академік І. Тимченко і член-кореспондент В. Шаповал.

Основними напрямками наукових досліджень відділення є проблеми конституційного, адміністративного, міжнародного і фінансового права. При відділенні функціонують три координаційних бюро (з конституційного права — керівник член-кореспондент В. Погорілко, з міжнародного права — керівник член-кореспондент В. Денисов, з адміністративного і фінансового права — керівник академік Л. Воронова), які проводять активну роботу з координації наукових досліджень у країні в межах напрямів діяльності координаційних бюро. Роботу з узгодження діяльності цих бюро виконують, крім академіка-

секретаря відділення, його заступник — член-кореспондент В. Погорілко і учений секретар відділення — член-кореспондент Ю. Битяк. Робота відділення і координаційних бюро проводилась на плановій основі, в планах чітко визначені найбільш актуальні проблеми, як підлягають розробці і координації в сфері конституційного, міжнародного, адміністративного і фінансового права. Аналізується і корегується тематика кандидатських і докторських дисертацій. За 10 років функціонування відділення державно-правових наук і міжнародного права його члени видали наукової і науково-методичної продукції загальним обсягом 1815 друкованих аркушів. Серед них багато монографічних досліджень. Були видані підручники з кожної галузі права. Це свідчить про те, що члени відділення приділяють значну увагу проблемам вищої школи. Підготовлено і видано понад 40 навчальних посібників з конституційного, міжнародного, адміністративного і фінансового права, які були написані членами відділення особисто або у співавторстві.

Члени відділення були організаторами або учасниками 115 міжнародних і республіканських наукових, науково-практичних конференцій, симпозіумів, «круглих столів». Серед таких заходів особливо слід відзначити міжнародні конференції, присвячені річницям прийняття Конституції України, 50-річчю Загальної декларації прав людини і громадянина, 50-річчю Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, конференції, семінари і «круглі столи», присвячені питанням внесення змін до Основного Закону України. Особливо слід відмітити наукову конференцію «Конституція України — основа модернізації держави і суспільства», яка відбулася 22–23 червня 2001 р. в м. Харкові і була присвячена п'ятиріччю прийняття Конституції України. На ній з доповіддю виступив Президент України Л. Кучма. За результатами конференції були видані матеріали обсягом 592 сторінки. 18–19 жовтня 2001 р. в Києві відбулася науково-практична конференція «Актуальні проблеми конституційної юрисдикції: сучасність і перспективи розвитку», присвячена п'ятій річниці створення Конституційного Суду України. 26 червня 2001 р. в приміщенні Верховної Ради України відбулася міжнародна науково-практична конференція «Парламентаризм в Україні: теорія і практика», присвячена незалежності України. В цих та інших конференціях члени відділення брали активну участь як організатори, доповідачі.

Члени відділення беруть активну участь у законотворчій і нормотворчій роботі. Народні депутати України академіки О. Бандурка, В. Сіренко, член-кореспондент С. Головатий безпосередньо беруть участь у законотворчому процесі, академік Ю. Тодика, член-кореспондент В. Погорілко доопрацювали текст Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму, який був проведений 16 квітня 2000 р. Академіки Л. Воронова, В. Цветков, члени-кореспонденти В. Авер'янов, Ю. Битяк, В. Денисов, Є. Кубко, Н. Мироненко, Г. Мурашин, Н. Нижник та інші члени відділення брали участь у підготовці законодавчих, інших нормативно-правових актів, виступали як експерти. Академік І. Тимченко і член-кореспондент В. Шаповал, будучи членами Конституційного Суду України, зробили вагомий внесок у забезпечення в країні конституційної законності шляхом як тлумачення конституційних приписів, так і розгляду на відповідність Конституції України законів та інших нормативно-правових актів.

При відділенні функціонує Інститут державного будівництва та місцевого самоврядування, який було створено 14 червня 2000 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України. Директор Інституту — член-кореспондент Ю. Битяк. Діяльність Інституту є широкопрофільною і охоплює розробку проблем становлення і розвитку конституціоналізму в Україні, основ правового статусу людини і громадянина, функціонування державного механізму, державно-правової конфліктології, діяльності місцевого самоврядування; аналізуються проблеми правової регламентації управління економікою, фінансами та комунальною власністю. Інститут видає збірник наукових праць «Державне будівництво та місцеве самоврядування», який є фаховим. За результатами наукових досліджень науковцями Інституту підготовлена монографія з проблем державності в Україні на сучасному етапі.

При відділенні також функціонує Науково-дослідний центр правової інформатики АПрН України, який очолює доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України М. Швець. Цим Центром створено комплексну, багатofункціональну комп'ютеризовану систему інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності, послугами якої користуються щоденно тисячі державних і недержавних структур, юридичних та фізичних осіб як в Україні, так і за її межами. Інформаційні ком-

плекси широкого призначення приєднані до мережі INTERNET, що дає користувачам можливість знайомитися із законодавством України, брати участь у формуванні та використанні міжнародної системи правової інформації, мати доступ до світових інформаційних ресурсів, здійснювати порівняльний аналіз нормативних актів України із законодавством інших країн, використовувати світовий досвід, гармонізувати законодавство України до міжнародних стандартів, насамперед європейських, що на сьогодні є досить важливим з точки зору вибору Україною європейського шляху розвитку.

Досить плідно працювали члени відділення в галузі конституційного права. Про це свідчить передусім видана ними в останні роки наукова і науково-методична література. Причому дослідження велися як з вітчизняного, так і зарубіжного конституційного права. Серед них слід відзначити такі: В. Шаповал. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. — К., 1995. — 8 друк. арк.; В. Ф. Погорілко. Нова Конституція України. — К., 1996. — 4 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка, Е. В. Супрунюк. Конституція України — основа стабільності конституційного строю і реформування общества. — Симферополь, 1997. — 16,5 друк. арк.; В. М. Шаповал. Конституційне право зарубіжних країн. — К., 1997 — 19 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина. — Х., 1998. — 15,5 друк. арк.; Ю. М. Тодика, О. В. Марцеляк. Конституційний Суд України і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення прав громадян. — Х., 1998. — 7 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка, В. Д. Яворский. Выборы народных депутатов Украины: конституционно-правовой аспект. — Х., 1998. — 9,5 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка, В. Д. Яворский. Выборы органов местного самоуправления: конституционно-правовой аспект. — Х., 1998. — 7,6 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Конституционно-правовой статус иностранцев и беженцев в Украине. — Х., 1998. — 6,75 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Основы конституционного строя Украины. — Х., 1999. — 19,9 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка, В. Д. Яворский. Президент Украины: конституционно-правовой статус. — Х., 1999. — 16,2 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Конституция Украины: проблемы теории и практики. — Х., 2000. — 40,5 друк. арк.; В. Погорілко, В. Федоренко. Референдуми в Україні: історія і сучасність. — К., 2000. — 13 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Толкование Конституции и законов Украины: теория и

практика. — Х., 2001. — 22 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Конституционные основы формирования правовой культуры. — Х., 2001. — 14 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Конституция Украины — Основной Закон государства и общества. — Х., 2001. — 25 друк. арк.; Ю. Н. Тодыка. Гражданство Украины: конституционно-правовой аспект. — Х., 2002. — 17,8 друк. арк.; В. Шаповал. Державний лад країн світу. — К., 1999. — 30 друк. арк.; Конституційно-правові форми безпосередньої демократії / За ред. В. Ф. Погорілка. — К., 2001, — 21,5 друк. арк.

Зусилля членів відділення — фахівців з конституційного права були спрямовані на вирішення актуальних проблем становлення і розвитку конституціоналізму в Україні, формування конституційної культури, поваги до конституційних приписів, засад конституційного ладу, теорії конституції, конституційно-правової відповідальності, тлумачення норм Конституції і законів України, конституційного статусу людини і громадянина, правового положення органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Особливе значення приділялося питанням теорії конституції, реалізації на практиці конституційних норм, додержання і охорони Конституції України, ролі в цьому процесі відповідних органів державної влади. В науковому аспекті проаналізовано чинники, що впливають на процес реалізації норм Конституції на сучасному етапі. Розкриваються принципи, способи, межі, стадії і процедури тлумачення Конституції і законів України, співвідношення офіційного і неофіційного тлумачення конституційних приписів, роль доктринального тлумачення, діяльність Конституційного Суду України з тлумачення Конституції і законів України, проблеми і труднощі, які при цьому виникають. В лабораторії загальних проблем конституційного права та історії конституціоналізму, яка функціонує у складі Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування і якою керує член-кореспондент В. Погорілко, завершено тему по джерелах конституційного права і підготовлено монографію з цієї тематики обсягом 20 друк. арк.

В умовах становлення вітчизняного конституційного права вченими-конституціоналістами було звернено увагу на концептуальні засади цієї галузі. Ґрунтовно аналізувалися питання поняття, предмета і методу конституційного права, нормативна природа конституційних норм, їх юридична сила, специфіка їх структури, безпосередня дія. Акцентовано увагу на важливість

стабільності норм Конституції України для сталого розвитку держави і суспільства. Розкрито головні конституційно-правові інститути, особливо інститут основ конституційного ладу, суб'єкти і об'єкти конституційних правовідносин, колізії в конституційному праві, тенденції розвитку конституційного права України на сучасному етапі державотворення.

Останніми роками вчені-конституціоналісти відділення приділяють увагу методології науки конституційного права, висвітлюють у своїх працях можливості логічного, системного, порівняльно-правового, історичного, соціологічного, статистичного та інших методів аналізу конституційно-правових процесів. Розширюється діапазон наукових досліджень, зокрема аналізуються конституційно-правові проблеми забезпечення національної безпеки України, конституційної відповідальності, державно-правових конфліктів, становлення конституціоналізму, конституційно-правові питання формування громадянського суспільства, забезпечення конституційної законності.

Для сталого конституційного розвитку України істотне значення має належний рівень правової культури суб'єктів конституційно-правових відносин. Відповідно членами відділення приділялася належна увага конституційним засадам формування правової культури. При цьому аналізувалися питання правової культури в аспекті розвитку конституційного процесу в нашій державі, формування правової культури юридичних кадрів, проблеми юридичної освіти як юристів, так і пересічних громадян. Правова культура розглядається і в аспекті реалізації в Україні правової реформи, аналізуються чинники деформації правосвідомості, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, акцентується на тому, що деформація правосвідомості впливає на втілення норм Конституції в життя. Конституція України ще не розглядається населенням, працівниками державного апарату як соціальна цінність. Тому проблема становлення конституційної культури має особливе значення для формування в Україні правової держави і дієздатного громадянського суспільства.

В працях вчених-конституціоналістів велика увага приділялася правовому статусу людини і громадянина, проблемам громадянства, гарантіям і механізмам захисту прав особи.

В роботах науковців аналізувалися проблеми конституційно-правового статусу органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Об'єктами ґрунтовних наукових дослід-

жень стали насамперед питання статусу Верховної Ради України, Президента України, Конституційного Суду України, меншою мірою — Кабінету Міністрів України, органів суду і прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункової палати. Недостатньо проаналізовано конституційні засади організації і функціонування органів місцевого самоврядування, співвідношення їх функцій і повноважень з місцевими державними адміністраціями.

Аналіз розвитку в Україні конституційно-правових процесів свідчить про те, що науковцям у сфері конституційного права слід акцентувати увагу на вирішенні нових актуальних проблем становлення і розвитку в Україні конституціоналізму, поглиблення теоретичних наробок щодо традиційних проблем. Є необхідність продовжити теоретичний аналіз конституційно-правової відповідальності, конституційної законності; недостатньо проаналізовано і питання функціонування форм безпосередньої демократії (насамперед виборів і референдумів). Багато теоретичних питань перед науковцями ставить завдання проведення конституційної реформи відповідно з поданим Президентом України проектом Закону «Про внесення змін до Конституції України». Серед актуальних питань цієї реформи є перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми державного правління, забезпечення більш ефективної роботи парламенту України, визначення понять «постійна парламентська більшість», «парламентська меншість», ролі політичних партій у проведенні виборчого процесу при переході до пропорційної виборчої системи. Є необхідність більш ґрунтовної наукової розробки проблеми конституційного процесу, ролі і місця процесуальних конституційних норм у забезпеченні прав суб'єктів конституційних правовідносин, насамперед прав особи.

За 10 років науковці-адміністративісти, члени відділення зробили вагомий внесок у розробку актуальних проблем адміністративного права і адміністративного процесу. Це насамперед наробки академіків А. Васильєва, О. Бандурки, В. Цветкова, членів-кореспондентів В. Авер'янова, Ю. Битяка, Є. Кубка, Н. Мироненко. Вони аналізували такі актуальні напрямки наукових досліджень з адміністративного права, як роль і місце цієї галузі права в національній правовій системі, забезпеченні

прав і свобод людини і громадянина в умовах трансформаційного етапу розвитку держави і суспільства, проблеми оптимізації діяльності органів виконавчої влади, реформування державної служби в Україні, боротьби з бюрократизацією державного апарату, підвищення ролі державного контролю у сфері виконавчої влади, становлення і розвиток інституту адміністративної відповідальності, оптимізація управління в конкретних галузях економіки, культури, соціальної сфери.

Членами відділення були опубліковані роботи з актуальних проблем адміністративного права: Н. М. Мироненко. Правовая охрана интеллектуальной собственности. К., 1996. — 8 друк. арк.; В. В. Цветков. Державне управління: основні фактори ефективності. — Х., 1996. — 12 друк. арк.; О. М. Бандурка, М. М. Тищенко. Адміністративний процес. — Х., 2001. — 16 друк. арк.; Виконавча влада і адміністративна реформа. — К., 2002. — 22,4 друк. арк.; Державне управління в умовах адміністративної реформи в Україні (керівник — член-кореспондент Н. Р. Нижник). — К., 2002. — 7 друк. арк.; В. В. Цветков. Демократія — управління — бюрократія. — К., 2001. — 16 друк. арк.

Усі фахівці відділення в галузі адміністративного права брали активну участь у розробці і науковому супроводженні адміністративної реформи, були організаторами проведення багатьох науково-практичних конференцій, присвячених проблемам цієї реформи. В їх наукових наробках переважне місце було відведено розгляду ключових інститутів виконавчої влади і адміністративного права, що зумовлено завданням системного втілення в життя адміністративної реформи. В наукових роботах членів відділення з огляду на завдання реформи основний акцент був зроблений на постановці і розв'язанні проблем, пов'язаних з якісним поліпшенням організації та діяльності системи органів виконавчої влади, їх взаємодії, оптимізації розмежування між ними компетенції.

В працях адміністративістів наведено ґрунтовні пропозиції щодо створення умов для реалізації органами виконавчої влади своїх повноважень у межах Конституції і законів України, забезпечення пріоритетності законодавчої регламентації компетенції, організації і функціонування виконавчих органів. Звертається увага на необхідність посилення гласності, відкритості роботи цих органів, їх посадових осіб та забезпечення публічного контролю з боку громадськості за діяльністю виконавчих

органів, на шляхи підвищення ефективності державного управління, посилення відповідальності органів виконавчої влади, їх посадових осіб за прийняті ними рішення, дії або бездіяльність перед громадянами, іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин, права яких було порушено. В роботах адміністративістів — членів-відділення — акцентується увага на проблемні питання відшкодування заподіяної різним суб'єктам шкоди, на необхідність впровадження доступного і прозорого процесуального механізму оскарження громадянами й іншими суб'єктами порушених прав в адміністративному і судовому порядку.

Останніми роками фахівці-адміністративісти значну увагу приділяли стратегічним напрямам реформування державної служби в Україні з урахуванням трансформаційного етапу розвитку нашої держави і суспільства. Ґрунтовно аналізувалися питання концептуальних засад державної служби як правового інституту, основні шляхи її вдосконалення на сучасному етапі, понятійний апарат щодо цієї тематики, зміст інституту проходження державної служби, проблеми правової регламентації поведінки державних службовців.

Значна увага приділяється питанням державного контролю у сфері виконавчої влади. При цьому акцентується на тактичних і стратегічних завданнях удосконалення змісту та механізму державного контролю як важливої функції управлінської діяльності, наголошується на необхідності оновлення змісту принципів контролю у державному управлінні.

Разом з цим членам відділення, які займаються проблемами адміністративного права, треба акцентувати увагу на подальшій розробці найбільш актуальних проблем цієї галузі національної правової системи. До таких, зокрема, належать: принципи адміністративного права; сучасні методи і форми управлінської діяльності; участь громадян в управлінні і адміністративно-правовий захист їх прав, свобод і законних інтересів у цій сфері; розвиток теорії адміністративно-процесуального права; кодифікація адміністративного законодавства та її вдосконалення, в тому числі законодавства про адміністративні правопорушення; темпи і тенденції проведення адміністративної реформи; шляхи підвищення ефективності контрольної діяльності органів виконавчої влади; реформування місцевих і центральних органів державної влади, вдосконалення їх компетенції; питання правового статусу держав-

них службовців; проблеми становлення адміністративно-процесуального права.

Адміністративне право в Україні тривалий час розглядалося крізь призму Кодексу про адміністративні правопорушення. В зв'язку з цим недостатньо розробленими є основні інститути адміністративного права, зокрема адміністративний процес. Тому необхідні законодавчі акти, які б закріплювали адміністративні процедури вирішення справ. Потребують належної уваги визначення ролі і соціального наповнення адміністративного права з огляду конституційного закріплення України як соціальної держави. Адміністративно-процесуальне право, яке в Україні знаходиться в стадії становлення, має бути спрямоване на забезпечення прав людини і громадянина. Сьогодні є труднощі з визначенням предмета адміністративно-процесуального права, що зумовлюється відсутністю чіткого понятійного апарату. Під предметом адміністративно-процесуального права можна розуміти таке: адміністративно-процесуальну діяльність; адміністративні процедури; адміністративне судочинство. Слід ураховувати, що проблема адміністративної юстиції сьогодні вийшла й за межі адміністративно-правової і значною мірою стала конституційною.

Зараз об'єктивно необхідна чітка концепція адміністративного права, що пов'язано насамперед зі станом конституційно-правового регулювання суспільних відносин. Відсутність чіткої концепції адміністративного права негативно впливає на його сучасний стан і подальший розвиток. Слід розробити цілісну концепцію розвитку цієї галузі права, уточнити предмет і статус його норм. При цьому слід ураховувати, що в деяких галузях права з'являються елементи регулювання адміністративно-правовими нормами. Функції адміністративного права в цих галузях включають до себе управління, регулювання, легалізацію, надання публічних послуг, контроль і нагляд. Норми адміністративного права в суміжних галузях трапляються все частіше, але питання взаємодії адміністративного права з суміжними галузями права в Україні аналізується недостатньо, і цій проблемі необхідно приділяти більше уваги.

Все актуальнішими стають проблеми кодифікації адміністративного права. Хоча їй і присвячено низку наукових праць українських вчених-адміністративістів, але складність проблеми вимагає продовження її дослідження. Це пов'язано насамперед

з тим, що суттєві соціально-економічні і політико-правові перетворення, які здійснюються в Україні, зміна місця і ролі держави в життєдіяльності суспільства, визнання на конституційному рівні прав людини як найвищої соціальної цінності і як важливого конституційного обов'язку держави, ставлять перед вітчизняною наукою адміністративного права низку нових актуальних проблем, які потребують свого адекватного вирішення. Це стосується й питання кодифікації норм адміністративного права України, яка є однією з форм систематизації його норм. Завдання цієї кодифікації — розвиток і зміцнення правових основ у сфері державного управління в Україні. Цей напрямок наукових досліджень в Україні має стати пріоритетним, оскільки ефективність адміністративно-правового регулювання значною мірою залежить від удосконалення адміністративно-правових норм, їх систематизації та кодифікації. Проблеми, пов'язані з кодифікацією адміністративного права України, безумовно, потребують комплексних і фундаментальних наукових досліджень. Слід при цьому враховувати, що в зв'язку з тим, що адміністративне право містить численні адміністративно-правові норми, то неможливо здійснити кодифікацію даної галузі права в одному кодифікованому акті, як це має місце у цивільному або кримінальному праві.

Внаслідок демократизації суспільства в межах адміністративних відносин одержують розвиток нові відносини, які складаються в процесі надання органами виконавчої влади так званих «управлінських послуг» громадянам і юридичним особам. Тому є необхідність ґрунтовного наукового осмислення правової природи таких послуг, вироблення загальноприйнятої позиції щодо самого поняття «управлінські послуги». В світлі адміністративної реформи потребує більш глибокого осмислення і наукового обґрунтування поняття адміністративного договору. Безумовно, це договір, який може бути побудований на публічно-правових нормах, регулює добровільне узгодження волі двох або більше суб'єктів права, один з яких є суб'єктом управління, про встановлення (припинення, зміну) адміністративних правовідносин. Актуальність розробки тематики адміністративних договорів сьогодні в Україні зумовлюється перетворенням відносин власності, скасуванням планового розподілу ресурсів, демократизацією взаємовідносин суб'єктів права.

Важливо зосередити зусилля на науковому обґрунтуванні подальшого проведення адміністративної реформи, визначення чинників, які перешкоджають втіленню в життя її концептуальних засад. Йдеться про вироблення чіткої стратегії здійснення заходів адміністративної реформи та контроль за їх проведенням з глибоким аналізом їх можливих позитивних і негативних наслідків.

Актуальною є проблема організації та оновлення змісту державного контролю в системі виконавчої влади. Реформування цього контролю має відповідати ідеології проведення адміністративної реформи. Зміст такого контролю полягає у підвищенні рівня організованості в управлінській діяльності і відповідальності посадових осіб, забезпеченні системності і цілеспрямованості управлінської діяльності. Все це повинно працювати на забезпечення прав людини і громадянина.

Важливою проблемою адміністративного права є необхідність вдосконалення системи і структури центральних органів виконавчої влади. Це одна з найгостріших і найскладніших серед проблем реформування державного апарату управління. Є необхідність у ґрунтовних наукових наробках щодо класифікації цих органів, визначенні найбільш оптимальних організаційно-правових форм діяльності органів виконавчої влади «зі спеціальним статусом» у механізмі державного управління.

В цілому треба звернути увагу на понятійний апарат адміністративного права, що має істотне значення для подальшого розвитку цієї галузі національної правової системи. Недостатня розробка понятійного апарату і головних напрямів розвитку даної галузі права є чинниками, що стримують новелізацію адміністративного законодавства і практики правозастосовної і правоохоронної діяльності органів виконавчої влади. Сьогодні об'єктивно назріла необхідність ввести в дію Закон «Про Кабінет Міністрів України», законодавство про міністерства, центральні органи виконавчої влади, підняти роль закону як нормативно-правового акта в регулюванні відносин в адміністративно-правовій сфері. Важливо проаналізувати ефективність функціонування в цілому державного апарату. Відповідно координаційне бюро з питань адміністративного і фінансового права повинно зосередити свої зусилля на виробленні стратегії наукових досліджень з тематики адміністративного права на майбутнє.

Проблеми місцевого самоврядування мають бути в центрі уваги фахівців у галузі конституційного і адміністративного права, оскільки якщо не будуть створені належні умови для діяльності місцевого самоврядування, його органів, проблематичною стає можливість проведення будь-яких реформ в Україні.

Вагомий внесок у вирішення проблем фінансового права зробили фахівці в цій галузі. Це насамперед праці академіка Л. Воронової.

Сучасний етап розвитку країни пов'язаний з певними змінами фінансових інститутів. Суттєва перебудова торкнулася бюджетної системи, оподаткування, фінансового контролю, обігу валютних цінностей. Майже всі ці питання знаходяться в центрі уваги фахівців фінансово-правової галузі.

Якісні кроки було зроблено за цей період на рівні загальних досліджень у галузі фінансового права. Під керівництвом Л. Воронової побачили світ три підручники з фінансового права: Фінансове право. — К., 1995; Фінансове право. — Х., 1998 (присуджено другу премію серед підручників для юридичних вузів за 1999 р.); Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко. Фінансове право. — Х., 2003.

Прийняття в 2001 р. Бюджетного кодексу України внесло істотні зміни в регулювання бюджетної діяльності. Змінилися підходи до визначення бюджетної системи, трансфертних платежів, особливостей бюджетного процесу. Все це відображено в напрямках досліджень фахівців фінансового права, дисертаційних дослідженнях. Певним підсумком перших узагальнень щодо зміни бюджетного законодавства є Коментар до Бюджетного кодексу України (авт. колектив: Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Л. А. Савченко та ін. — К., 2003), який знаходиться у видавництві «Юрінком».

Суттєвих змін, якісного розвитку набуває податкове регулювання. Майже з 1997 р. триває робота над проектом Податкового кодексу України. Певне реформування торкнулося податкової системи України, окремих податкових механізмів. Це знайшло відображення в дослідженнях, перш за все представників Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. В 1998 р. М. Кучерявенко захистив докторську дисертацію на тему «Теоретичні проблеми правового регулювання податків і зборів в Україні» (науковий консультант — Л. Воронова). З 1994 р. вийшло декілька видань

підручника М. Кучерявенка «Податкове право». В 2003 р. колективом кафедри фінансового права був виданий навчальний посібник з податкового права за редакцією проф. М. Кучерявенка. В 2002 р. вийшов у світ перший том «Курса податкового права» в шести томах (автор — М. Кучерявенко). В 2003 р. були видані такі монографічні дослідження: М. А. Перепелица. Правовой статус плательщиков налогов и сборов в Украине. — Х., 2003; Г. А. Бех. Правовое регулирование косвенных налогов в Украине. — Х., 2003.

Значний розвиток та ускладнення торкнулися галузі фінансового контролю. Це пов'язано як з розширенням сфери контролю, так і з появою нових суб'єктів. Істотні зміни в регулюванні обігу державних фондів коштів знайшли відображення в появі Рахункової палати, органів Державного казначейства, закріпленні їх повноважень та співвідношення з іншими органами фінансового контролю. Цьому присвячено докторську дисертацію Л. Савченко «Правове регулювання фінансового контролю в Україні» (науковий консультант — Л. Воронова).

Під керівництвом академіка Л. Воронової в останні роки було підготовлено і захищено три докторські дисертації.

Разом з цим фахівцям з фінансового і податкового права слід зосередити увагу і на перспективних проблемах, які поки що не знайшли адекватного відображення. Перш за все йдеться про проблеми загальної частини фінансового права. Бурхливий розвиток окремих інститутів (бюджетне, податкове, банківське право) має базуватися і на відповідних загальнотеоретичних дослідженнях, присвячених системі фінансового права, правовідносинам тощо. Проблеми залишилися і в бюджетному праві. Важко уявити, щоб вони були вичерпані через два роки після прийняття першого кодифікованого акта фінансового законодавства — Бюджетного кодексу. Науково не розроблені питання місцевих бюджетів, міжбюджетних відносин тощо. Прийняття Податкового кодексу України має вирішити низку проблем, але робота над ним триває більше семи років і незалежно від цього найближчим часом необхідно вирішити проблеми інституту майнових податків (податку на нерухомість в Україні досі немає, хоча він і закріплений у Законі України «Про систему оподаткування»), якісного розвитку потребує інститут податкового представництва, консолідації в податковому праві. Перспективним вважається дослідження комплексних галузей зако-

нодавства, що регулюють банківську діяльність, ціноутворення тощо. Вельми важливим напрямом досліджень видається взагалі узагальнення окремих фінансово-правових інститутів, подолання колізій як у фінансовому законодавстві, так і на рівні міжгалузевих відносин, формування єдиної, науково обґрунтованої бази досліджень.

В умовах становлення України як незалежної, суверенної держави значно підвищується роль міжнародного права як галузі і науки міжнародного права у відстоюванні національних інтересів нашої держави, утвердженні України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, актуалізації міжнародного права в національній правовій системі, європейського вибору України, необхідності узгодження вітчизняного законодавства з європейським. Розвиток зв'язків України з країнами СНД, іншими міждержавними утвореннями ставить перед фахівцями з міжнародного права низку актуальних питань. Проблеми глобалізації в світі, міграційні процеси, питання міждержавних кордонів після розпаду СРСР потребують розширення діапазону наукових досліджень у цій галузі права.

Проблемами міжнародного права займаються науковці відділення: члени-кореспонденти М. Буроменський, С. Головатий і В. Денисов. У своїх працях вони досліджували проблеми імплементації норм міжнародного права у внутрішнє законодавство України, виконання зобов'язань України щодо положень Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, міжнародної правосуб'єктності фізичної особи (індивіда), міжнародно-правового захисту національних меншин, реституції культурних цінностей з огляду на національні інтереси України. Відповідно досліджувалися право народу України на повернення культурних цінностей та міжнародно-правовий механізм їх повернення.

На сьогодні у міжнародному праві є досить широкий спектр наукових проблем, які необхідно ґрунтовно аналізувати. Серед них однією з пріоритетних є проблема міжнародно-правового забезпечення безпеки людини. Повноцінне її забезпечення йде по лінії договірно-правового закріплення прав і свобод людини, рівноправ'я і недопустимості дискримінації за ознаками мови, релігії, національності і віросповідання. Це загальнови́зні положення сучасного міжнародного права, зафіксовані у

Статуті ООН, Декларації з прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. і Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1996 р. На жаль, не спрацьовує на належному рівні існуючий міжнародний механізм забезпечення безпеки людини. Актуальними в міжнародному праві є проблеми боротьби з міжнародним тероризмом, наркобізнесом. Важливим чинником у справі протистояння світового співтовариства наркотизму є уніфікація національного законодавства у сфері боротьби з організованою злочинністю (включаючи наркобізнес) і корупцією. Ця тема не повинна знаходитися за межами наукових інтересів. Тим більше, що саме в Києві 21 жовтня 1992 р. в межах СНД міністерства внутрішніх справ цих країн уклали угоду щодо боротьби з незаконним обігом наркотиків і психотропних речовин.

Ю. Шемшученко, академік НАН України і АПрН України, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
В. Погорілко, член-кореспондент НАН України і АПрН України

Система конституційного права як галузі права, юридичної науки та навчальної дисципліни

З часу прийняття 28 червня 1996 р. чинного Основного Закону України починається новий етап становлення конституційного права в Україні. За цей період конституційне право України як галузь права, юридична наука та навчальна дисципліна зазнало деяких якісних змін. Водночас доводиться констатувати, що подальший розвиток конституційного права закономірно сприяє виникненню актуальних проблем, які вимагають нагального вирішення.

Розвиток системи конституційного права як галузі права, юридичної науки та навчальної дисципліни на сучасному етапі зумовлюється декількома чинниками і насамперед розвитком конституцій та конституціоналізму в цілому. Символічний, дек-